

— | —

Dola de Jong

En de akker is de wereld

Roman

Met een nawoord van
Eva Cossée

Cossee
Amsterdam

— | —

I

's Middags was het altijd zo warm, dat de kinderen in beweging moesten blijven om hun voeten niet te schroeien, met kleine dribbelpasjes, zo licht mogelijk.

Je kon je niet lichter maken dan je was, zei Loeba, maar je moest je licht voelen. Vlug in- en uitademen en je hoofd opgeheven houden. '*Comme ça...*' Ze keek omhoog naar de hemel en slingerde een beetje door de zware waterblikken die haar naar beneden trokken.

De andere kinderen, Berthe, Maria en Hans, die achter haar aan kwamen, zeiden niets, ze droegen zwaardere blikken, zij waren veel ouder.

Al vanaf acht uur die ochtend liepen ze heen en terug tussen de put en de akker. De aarde was dor als de hand van een grijsaard. Het had in geen weken geregend. Overal op de velden gingen de Arabieren heen en weer, heen en weer. Water putten, gieters vullen, en sproeien, van zonsopgang totdat plotseling, zoals dat hier ging in Noord-Afrika, de avond viel.

Zo dor als de hand van een grijsaard – en de arbeid eindeloos. Over de akkers klonk het gezang van de Arabieren, vol en luid, heen en weer, ritmisch als het werk heen en terug tussen de put en de akker. Het hele voorjaar. Aart en Lies sproeiden de akker. Rainer, de oudste jongen, leegde

de blikken in de gieters die de kinderen op een rij voor hem moesten neerzetten, direct onder zijn bereik. Rainer kon tekeergaan als een man, hij zweette als een man. Grote-mensenzweet. Het liep in stralen onder zijn strohoed uit, langs zijn stevige nek en stond in groezelige plekken op zijn naakte rug.

Op deze akker zong niemand. Zwijgend, verbeten zagen Aart en Lies hoe de aarde het water opzoog. Waren ze aan het eind van een strook, dan was het begin alweer uitgedroogd. Nu en dan uitte Lies een verwensing, een vloek. 'Jezus Christus, wat een monnikenwerk...'

Eerst had Aart nog geantwoord: 'Dit is de bovenlaag, die droogt meteen uit. Natuurlijk helpt het. Je ziet toch dat het zaad opkomt.' Maar nu zweeg hij. Lies bleef schelden.

Tegen de avond mopperde ze niet meer, barstte telkens uit in kort, ongecontroleerd gelach. De kinderen hadden het aanvaard, te versuft om iets te voelen. Als ze het top-punt van vermoeidheid bereikt hadden, werd het heter. Automatisch deden ze het werk, in hun hoofd ergens anders... Later in de avond, nadat ze gegeten hadden, gingen ze kijken bij het maanlicht. Dan leek de aarde vochtig, fris, zagen ze groene spruiten, iedere dag hoger, sla, kool, bonen... Er zat veel geld in, zei Aart. In de winter zouden ze niet hoeven te werken.

'Nu ga ik even uitrusten,' kondigde Loeba aan. 'Ik zie spikkels voor mijn ogen.'

'Dat komt van in de zon kijken,' zei Lies. Ze zette de gieter neer en veegde haar handen af aan haar jurk. Groezelige plekken in de kleurige stof. Het was nog een jurk uit Holland, een mooie jurk, maar nu een vod. Ingescheurd aan de hals en als Lies hurkte, scheurde de zwaarte van haar lichaam de opening verder in.

Loeba zat op haar hurken naast haar en wees met haar vinger: 'Lies, je jurk, wil je een veiligheidsspeld, *j'en ai une.*'

'Te warm, laat maar.' Lies duwde haar borsten terug in de jurk. 'Maria, ga jij maar even uitrusten. Doe het maar kalmpjes aan vandaag,' ze knipoogde.

Griezelig, dacht Maria. Dikke, blauwe aderen, donkerbruine vlekken om de tepels, niemand wou ernaar kijken, de jongens draaiden het hoofd weg.

Lies wilde dat Aart en Reinier zouden begrijpen wat er met Maria aan de hand was, ze wist dat Maria zich schaamde. Sinds Maria het haar die morgen verteld had, was Lies ongewoon vrolijk, keek haar telkens onderzoekend aan, vroeg hoe ze zich voelde, knipoogde, net zolang tot Aart en Rainer opmerkzaam waren geworden, tot Aart haar van hoofd tot voeten opnam en Rainer opzettelijk niet keek, wegkeek.

Uit de verte kwam het gehuil van Dolfje. Naast het huis van gegolfd plaatijzer stond de woonauto; een vrolijke rode vlek in de witte hitte. Daar zat hij, het eenjarige zontje van Aart en Lies, als de anderen werkten. Het was er veilig, op de grond tussen de zitbanken met zijn speelrommel om zich heen. Ook minder heet dan in het huis onder het ijzeren dak.

Terwijl Maria naar hem toe liep, dacht ze weer aan Lies. Hoe kon je een gezicht hebben dat niet bij je lichaam paste? Witte tanden, grote blauwe ogen in een mager bruin gezicht, lachend vaak, beweeglijk, maar een vormeloos uitgezakt lijf en langzame bewegingen.

Vanwege dat gezicht was Maria meegegaan, toen in Frankrijk op de weg naar Marseille. Dat gezicht uit het raampje van de woonauto, die vreemde wagen, door Aart in elkaar getimmerd, vrolijk rood tussen de grauwe stroom

vluchtelingen. Dat gezicht, lachend, vriendelijk, en het accent: 'Où vas-tu? Zijn jullie alleen, wil je meerijden?' Dat gezicht, het enige tastbare, duidelijke in de eindeloze wereld. Lange, stoffige wegen. Lopen tot het eind. Volhouden tot het eind. Weer een nieuwe weg. Lopen tot het eind. En Loeba aan haar hand, struikelend over haar voeten, zelfs geen vraag meer, 'moeten we nog ver? Waar gaan we heen?' Loeba met stijf opeengeklemd lippen, iets wat liep, zich voortbewoog, maar wat geen eigen leven meer had...

Als Dolfje iemand hoorde aankomen, was hij ineens stil. Hij stak zijn armen naar haar uit om opgepakt te worden. 'Ben je weer zo alleen? Ben je zo warm, arm dier? Is het zo warm? Ben je zo nat? En zoveel vliegen? Kom dan maar bij Maria.' Voorzichtig daalde ze het trapje van de auto af, liep het huis binnen en legde het jongetje op de tafel in het huis, maakte zijn luier los.

Dat was het, dacht ze, het hoofd was apart, het hoorde er niet bij. Het hoofd van Lies op een stok – zoals op het plaatje over menseneters in het geschiedenisboekje op school. Het was een droom, die telkens terugkwam. Het hoofd van Lies, gedragen op een stok en het logge lijf wandelde erachteraan. Nee, het was geen droom, maar een gedachte. Als Lies sprak kwamen de woorden soms uit het hoofd, warme, hartelijke woorden. Maar soms kwamen ze uit haar lijf. Kleverige, logge dingen, die ze zei, die nooit alleen stonden, zich uitspreidden als beslag in de pan, daar lagen, bleek, plat. Als je zo moe was, dacht Maria, dan kreeg je zulke gedachten. Vooral tegen het einde van de dag, de zware bliken, je ogen op het pad, gloeiend zand aan je blote voeten, hingsels snijdend in je handpalmen, kletsnat onder je oksels... Dan kon je geen gedachte afmaken, werden ze verward, kregen vreemde vormen, dan maakte

je rare vergelijkingen. De olie waarmee ze Dolfje inwreef, voelde koel aan haar handen. Dolfje greep naar het flesje, kraaide, lachte weer tevreden.

‘Een Godswonder,’ had de vrouw van de consul gezegd. Maria begreep mevrouw Van Balekom wel: hoe is het mogelijk dat een baby zo gezond blijft onder zulke omstandigheden, bedoelde ze.

Als de consulsvrouw eens in de drie weken op bezoek kwam, ging ze nooit zitten. Stijf en strak op haar dunne, zijden benen bleef ze staan in het midden van het huis, sloeg de vliegen weg met witte handschoenen. De laatste minuten van haar bezoek, altijd precies een halfuur, werd ze lossler, liep ze een beetje rond. Blij dat ze bijna weg kon.

‘Waarom hebben jullie die mesthoop zo vlak bij het huis?’ vroeg ze. ‘Ik zal de volgende keer wat luiers voor Dolfje meebrengen, zijn biljetjes zijn zo rood. En wat een grote meid ben je al, Loeba, en zulk mooi haar, kan je het al zelf kammen?’

Begreep Lies die woorden nu werkelijk niet of wou ze ze niet begrijpen? Als de consulsvrouw wegreed, barstte Lies in luid gelach uit, zei ‘verrek’, deed mevrouw Van Balekom na, zoals ze liep en sprak, met de minachting die ze had voor alle dames. Lies wist dat Dolfjes huid schrijnde, dat Loeba luizen had. Dat de mesthoop stonk, wee, zoet, met duizenden vliegen. Daar waren ze aan gewend nu. Aart stortte de mest daar, niemand zei er iets van. Aart had ook luizen. ‘Laat je haar knippen, zwerver,’ zei Lies. Maar Aart wou niet, hij had mooi, dik witblond haar. ‘Malle zwerver,’ zei Lies. ‘Malle zwerver, laat je haar toch knippen.’

Maria hield Dolfje op haar schoot, dicht tegen zich aan. Warmte tegen haar buik, die pijn deed. Krampen. Zou dat altijd zo zijn, of alleen de eerste keer? Ze duwde haar ge-

zicht in zijn nekje, het zijige vel tussen haar lippen. Nu kon ze zelf kinderen krijgen.

Langs de rand van het pad liepen de kinderen met hun waterblikken om nog iets op te vangen van de schaduw van de vijgenbomen. Ze treuzelden bij de put, hielden hun handen in het water. Berthe en Loeba hurkten terwijl Hans de blikken vulde.

Op de akker werkten Aart, Lies en Rainer verder. Een tuin was het eigenlijk, een kleine strook grond die Aart gehuurd had van een Française in de stad. Ze bezat veel grond, haalde daar een goed inkomen uit. De Arabieren werkten geduldig, leefden van een kleine winst, betaalden naar verhouding te veel voor het land. Toen Aart hier aankwam, had de huur hem gering geschenen. Nu liep hij al weken achter, begreep nog steeds niet dat hij anders was dan de Arabieren, dat hij het blijmoedige geduld miste, de fatalistische levenshouding. Dat tijd voor hem de klok was, seconden, minuten, uren, samengeraapt in korte dagen, maar voor de Arabieren zonsopgang, zonsondergang naar het einde toe, naar de verlossing van het leven. Verbeten werkte Aart door, gaf niet op. Als de kinderen honger hadden troostte hij hen: straks als de vijgen rijp waren, de vruchten en groenten op de markt, zou er genoeg geld zijn.

De kinderen vertrouwden hem op zijn woord. Hij had ze hier gebracht in zijn woonauto. Honderden malen had Rainer hun verteld dat Aart het onmogelijke mogelijk gemaakt had. 'Beseffen jullie dat wel, met een gewone Chevrollet...?'

De kinderen hadden vage herinneringen aan de nachtmerrie met de gammele wagen door de woestijn. Verzen- gende hitte, Lies zwanger, doodziek, de geboorte van Dolfje in Oran, kamperen aan het strand. Aart in de gevangenis...

Nee, daarvan herinnerden ze zich nauwelijks meer iets. De tijd daarvoor lag open, daarover vertelden ze elkaar verhalen... Vaders, moeders, rolschaatsen, een hond die Heller heette, maar over de gezamenlijke avonturen na Marseille werd met geen woord gerept.

Geen van de kinderen had zich ooit afgevraagd, waarom Aart en Lies hen hadden opgepikt, meegenomen op hun reis naar Noord-Afrika. Geen van de kinderen had zich afgevraagd waarom ze deel uitmaakten van het gezin Aart-Lies. Ze hadden het aanvaard, zoals kinderen doen. Het bestaan is voor kinderen vanzelfsprekend.

Alleen Maria geloofde sinds kort dat het allemaal in scène gezet was en dat zij het middelpunt was; dat Aart en Lies en de kinderen, de Arabieren in het dorp aan de andere kant van de heuvel, de refugiés in de stad, ja, zelfs de oorlog zuiver en alleen bestonden als achtergrond voor haar leven. Iemand, misschien God, misschien was er geen God maar 'iets', zoals ze het noemde, die het zo had geregeld. Later zou de wereld zich daarvan bewust zijn. Dan zou ook alles wat Aart en Lies nu voor haar deden gerechtvaardigd worden.

Dit gevoel was plotseling opgekomen, samen met haar angst om dood te gaan. Stel je voor, op een dag zou ze er niet meer zijn. De gedachte dat het leven ook zonder haar verder zou gaan, maakte haar wanhopig. Midden in de nacht zat ze rechtop, verstijfd van angst, verslagen omdat ze zo machteloos was. Eens, later, moest ze dood, onvermijdelijk. Hans, die zestien was, kon Aart en Lies soms zo aanstaren, diep in gedachten. Hij begreep het niet, het fanatiek doordrijven van Aart. Eerst had hij gewacht op de dag dat de Hollander het sproeien zou opgeven. Nu zag hij wel in dat alleen een wonder de verbeterde spanning van

Aart kon stoppen. Hij had zich een ouwelijke berusting aangemeten, waarin hij zich de meerdere van Aart kon voelen. Het was voor hem de enige manier om door te kunnen werken. Gedurende ramadan, de islamitische vasten, was Hans dagenlang weg geweest; rondzwerfend door de stad met zijn vriendjes uit het dorp. Hij kwam terug, tevreden, wat vermoeid en verschrikkelijk vervuild, maar goed gevoed en zonder veel woorden. Toen de andere kinderen tijdens het Suikerfeest naar de optocht in de stad gingen kijken met Lies, was Hans thuisgebleven bij Aart, had zwijgzaam doorgewerkt en op Dolfje gepast. Na die dag was zijn vriendschap met Rainer, die een jaar ouder was, plotseling afgelopen.

Hans had een uitzonderingspositie verworven en Rainer was niet in staat om voor zichzelf een andere, zo niet belangrijkere positie te veroveren. Hij werkte maar door, een machine. Hij stelde geen vragen, verwachtte geen verklaringen voor de dingen die hij niet begreep. Zijn ouders hadden hem voor zijn eigen veiligheid weggestuurd en zolang hem geen ander doel gesteld was, hield hij zich aan dit uitgangspunt en deed wat er dagelijks van hem verwacht werd.

Tegen vijven kwam de vijfjarige Pierre door de haag, zeulend met de tas vol boodschappen, Arabische vriendjes in zijn kielzog, zijn gezichtje bleek bezweet, maar voldaan. Toen Lies hem binnen zag komen, liet ze het werk in de steek, kwam dwars door de tuin naar hem toe.

Pierre zette de tas aan haar voeten en dook met zijn hand in zijn uitpuilende broekzak. Een blikje sardientjes, een stuk chocolade, een broodje, een handvol amandelen, wat peterselie... hij legde ze stuk voor stuk in Lies' uitge-

stoken hand. 'Voilà! Meer heb ik niet, het was zo vol in de *bakal...*'

Lies barstte in lachen uit, zei niets, liep naar binnen met de boodschappentas om het eten klaar te maken. Er bestond een stilzwijgende overeenkomst tussen haar en het jongetje. In het begin had ze hem meegenomen naar de stad en hij had gezien, hoe ze dingen weggriste van de toonbanken, uit de groentemanden op de markt. Er ging geen dag voorbij of Pierre deed nu hetzelfde. Lies moedigde hem niet aan, lachte alleen als zijn buit groot was.

Nu Lies aan het koken was, zakte het werktempo. Altemaal voelden ze ineens dat ze honger hadden. Pierre kwam naar de put toe, de Arabische vriendjes dropen af.

'Op de Boulevard Pasteur was een man zonder handen,' zei Pierre. Hij ging zitten met zijn rug tegen de put, trok een oudemannetjesgezicht, stak zijn gebalde vuisten uit. 'Je moet je geld op zijn polsen leggen en hij nam het weg met zijn mond.' Iedere dag vertelde Pierre het nieuws, vooral sterke verhalen, waardoor hij zich ouder voelde dan de anderen. Als hij niets bijzonders gezien had, verzon hij iets. Maar nu twijfelde niemand: een bedelaar zonder handen, die het geld oppakte met zijn mond was een garantie voor de waarheid. Dat kon zelfs Pierre niet bedenken.

Loeba en Berthe staken hun vuisten uit, legden steentjes op de polsen, pakte ze op met hun lippen.

'Wat moet je doen als je geen handen hebt?' zei Loeba dromerig. 'Je moet niks doen. Je hoeft niet te werken, want je kan niks doen.'

'Als je geen handen hebt, kan je niet trouwen,' zei Berthe. Dat was wat haar voortdurend bezighield tegenwoordig. Berthes meest geliefkoosde spel was trouwen.

Maar Loeba ging daar niet op in. 'Als je geen handen

hebt, doet je moeder alles voor je. Dan word je gevoerd, net als Dolfje en 's avonds word je toegedekt in bed.'

Rainer riep vanaf de akker dat ze moesten opschieten. Ze pakten de blikken en Pierre wandelde met hen mee om Aart de tien francs te brengen die hij van de consul gekregen had.

'Hoe vaak moest je ervoor terugkomen?' vroeg Aart.

'Drie keer,' zei Pierre voldaan.

De consul beweerde dat er nog geen regeling was getroffen voor de uitkering aan de Hollandse refugiés. Hij refereerde voortdurend aan de uitspraken van Londen. De regering in Londen had nog geen beslissing genomen. Londen had niet geantwoord. Het geld uit Londen was niet aangekomen.

Aart geloofde het niet. Eenmaal per week ging hij 's avonds naar de stad, zat in de cafés met de andere Hollanders, schold op 'de Bakal' zoals ze de consul noemden, 'kruidenier'. Dat woord omvatte alle eigenschappen die ze de consul toedachten en die hij uiteraard ook bezat: nauwkeurigheid, kortzichtigheid en zuinigheid. 'Jullie hebben er geen recht op,' zei de consul tegen Aart. 'Wat ik je geef, komt uit mijn eigen zak. Jullie zijn geen vluchtelingen. Jullie zijn al lang voor de oorlog uit Holland vertrokken.'

'Ik vraag niks voor mezelf, ik vraag het voor de kinderen,' zei Aart dan.

'De regering kan niet opkomen voor al die kinderen die jullie onderweg hebben opgepikt. Dat was heel onverantwoordelijk van jullie...'

'Dan moesten we ze zeker laten verrekken. Die kinderen hebben geen ouders meer.' En dan deed hij voor de zoveelste maal het verhaal van ieder van de kinderen afzonderlijk. Hoe hij ze gevonden had, wat hun omstandigheden

waren... Zijn verhaal deed de ronde, de mensen kwamen kijken maar bleven daarna weg. Nee, bezoek kwam er niet, hoewel Lies joviaal iedereen te eten uitnodigde. Zelfs de refugiés in de meest armzalige omstandigheden herhaalden hun bezoek niet, stuurden wel anderen op de lange wandeling, omdat je het toch gezien moest hebben, vonden ze.

In het huis, een langwerpige ruimte, een trommel hitte onder het ijzeren dak, stond Lies nu te koken aan de primus. Buiten, opzij van de deur, had ze een houtskoolvuurtje gemaakt voor het tweede gerecht. Maria op haar hurken, met Dolfje naast zich, roerde in de pap. Vliegen zoemden in een kring boven de pan, zetten zich op het jongetje, dat tevreden met een flesje lag te spelen, kropen over zijn hele lijfje, in zijn ooghoeken, wat hem niet scheen te hinderen. Zaten in de bak met vuile luiers naast het huis, vlogen rond en rond, schoten dan ineens door de openstaande deur naar binnen. Duizenden vliegen lieten overal zwarte stippen achter. Op de muren, op de dozen en kisten die als huisraad dienden, op het beddengoed tegen de achterwand, de kleren aan spijkers, op de planken met een ratjetoe van gereedschappen, etenswaren, en toiletartikelen in de keukenhoek, op armen, benen en gezichten. Zwermen vliegen op elkaar, vliegen op de vlekken van gemorst eten. Ze waren eraan gewend en niemand wist dat Maria's plotselinge huilbuien dikwijls om de vliegen waren. Als ze moe was, als vage herinneringen haar onrustig maakten, begon ze de vliegen weg te slaan, gaf het na een tijdje op in geluidloos huilen, ergens in een hoekje, hoewel toch niemand zich er iets van aantrok. Maar nu vanavond was ze tevreden, aandachtig in zichzelf gekeerd, gaf afwezig antwoorden aan Lies.

"Twee maanden geleden kreeg je nog het dubbele voor

dit geld. Aardappelen zijn niet meer te betalen. Als er een nieuwe zending uit Portugal komt, vechten ze erom op de markt. Haisha zegt dat de mensen grote zakken meebrengen, ze kopen ze per twintig pond tegelijk.'

'Ja,' zei Maria.

'Moet je het brood zien dat Pierre meebrengt.' Lies kwam naar buiten met twee helften van het halfgare baksel.

'Tjeetje,' zei Maria beleefd.

'Als het zo doorgaat moet ik zelf naar de stad.' Lies ging zitten op een omgekeerd kistje, veegde met haar jurk over haar bezwete gezichtje. Dolfje, uitbundig opeens, gooide het flesje naar haar toe.

'Moordenaar...' lachte Lies. 'Zag je dat? Gooit een fles naar mijn hoofd.' Met een zwaai hief ze hem naar haar gezicht, kuste hem op zijn rossige krulletjes. 'Gooi jij maar een fles naar je moeders hersenen, staat je goed...'

'De pap is gaar,' zei Maria.

Hans kwam als eerste, zette een emmer fris water op de omgekeerde kist, trok zijn voddige hemd uit en begon met brede mannelijke gebaren het water over zich heen te plenzen. Berthe en Loeba duwden elkaar met vermoeid gekibbel weg bij de emmer, totdat Aart dreigend zijn hand ophief. Aart waste zich niet, schoof een ander kistje aan, ging zitten, Dolfje op schoot.

Rainer had zich bij de put gewassen, zijn gezicht glom, zijn haar druipend nat in een keurige scheiding.

Lies schepte de tinnen borden vol met uien en pepers, gebakken in olie, gaf iedereen een homp brood.

'Er stond een koeienkop op de toonbank, *formidable!*' begon Pierre, wijzend, zijn mond vol brood. Maar niemand

luisterde naar hem. Het was een oud verhaal. Iedereen kende de manier waarop de Arabische slager een koe, of kalf, of schaap in stukken hakte en de delen op zijn toonbank etaleerde, ten teken dat zijn waar authentiek was. In het begin hadden de kinderen er een tocht naar de souk voor gemaakt en uitvoerig gegriezeld. Pierre voelde zich verlegen nu ze hem met het verhaal lieten zitten, propte zijn mond voller.

Van de weg langs de tuin klonk het hoefgetrappel van de muilezels, de sloffende passen van de vrouwen, kelige stemmen. De Arabieren uit het dorp aan de andere kant van de heuvel kwamen terug van de souk. Ze hadden er hun waren verkocht, brachten nu hun inkopen naar huis. Een paar, Haisha en Hemo, kwamen naar de doorgang tussen het groen langs Aarts land, riepen een groet... *'Lila saaida...'* Lies antwoordde dat ze later na zonsondergang langs zou komen.

Ze wilde de vrouwen in het dorp aan de overkant van de heuvel vertellen dat Maria nu volwassen was. Voor Arabische meisjes werden in dat geval huwelijksplannen gemaakt. Ze verheugde zich op het gesprek, vrouwelijk gekeuvel, ervaringen delen. Lies verdeelde de pap op de schoongelikte borden.

'Je moet nu goed eten, Maria,' zei ze met nadruk. Maria lepelde haar pap naar binnen, hulpeloos verlegen. Door haar hoofd ging het: *...ik haat je, ik haat je... nee, ik haat je niet... God, vergeef me, nee, ik haat haar niet...* Ze voelde de blikken van Aart. Met een korst brood voerde hij Dolfje pap, keek naar Maria, begrijpend.